

فصل اول	1-10th centuries - Criticism and interpretation
فصل دوم	11-13th centuries - Criticism and interpretation
فصل سوم	14-15th centuries - Criticism and interpretation
فصل چهارم	16-18th centuries - Criticism and interpretation
فصل پنجم	19-20th centuries - Criticism and interpretation
فصل ششم	21-22nd centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتم	23-24th centuries - Criticism and interpretation
فصل هشتم	25-26th centuries - Criticism and interpretation
فصل نهم	27-28th centuries - Criticism and interpretation
فصل دهم	29-30th centuries - Criticism and interpretation
فصل یازدهم	31-32nd centuries - Criticism and interpretation
فصل بیستم	33-34th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و یکم	35-36th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و دوم	37-38th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و سوم	39-40th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و چهارم	41-42nd centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و پنجم	43-44th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و ششم	45-46th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و هفتم	47-48th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و هشتم	49-50th centuries - Criticism and interpretation
فصل سی و نهم	51-52nd centuries - Criticism and interpretation
فصل شصتم	53-54th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و یکم	55-56th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و دوم	57-58th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و سوم	59-60th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و چهارم	61-62nd centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و پنجم	63-64th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و ششم	65-66th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و هفتم	67-68th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و هشتم	69-70th centuries - Criticism and interpretation
فصل شصت و نهم	71-72nd centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتادم	73-74th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و یکم	75-76th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و دوم	77-78th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و سوم	79-80th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و چهارم	81-82nd centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و پنجم	83-84th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و ششم	85-86th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و هفتم	87-88th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و هشتم	89-90th centuries - Criticism and interpretation
فصل هفتاد و نهم	91-92nd centuries - Criticism and interpretation
فصل هشتادم	93-94th centuries - Criticism and interpretation
فصل هشتاد و یکم	95-96th centuries - Criticism and interpretation
فصل هشتاد و دوم	97-98th centuries - Criticism and interpretation
فصل هشتاد و سوم	99-100th centuries - Criticism and interpretation

دام نام

تجلی هنر و قهاری خداوند در متون نظم

از دوره سامانیان تا قرن هفتم با توجه به اوضاع سیاسی و اجتماعی

رفیقه محمدی

انتشارات بانار

سرشناسه	محمدي، رفيقه، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پديدآور	دام نام / رفيقه محمدي.
مشخصات نشر	تبريز: انتشارات بانار: آيدين، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهري	۲۰۱ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۹-۳۷-۶
وضعيت فهرست نويسي	فيا
يادداشت	کتابنامه: ص. [۱۹۵] - ۲۰۱.
موضوع	شعر فارسي -- قرن ۴ - ۷ ق. -- تاريخ و نقد
موضوع	Persian poetry -- 10-13th century-- History and criticism:
موضوع	شاعران ايراني -- قرن ۴-۷ ق. -- نقد و تفسير
موضوع	Poets, Persian -- 10 - 13th centuries-- Criticism and interpretation:
موضوع	Praise of God -- In literature/ ستايش خدا در ادبيات
موضوع	Attributes -- Poetry -- God/ صفات - شعر/ خدا
شناسه افزوده	ايران -- اوضاع اجتماعي -- قرن ۴-۷ ق.
شناسه افزوده	10 - 13th centuries -- Social conditions -- Iran
رده بندي کنگره	۱۳۰ م/ ۳۶۷۱ PIR
رده بندي ديويي	۱/۱ ۱۶۸
شماره کتابشناسي ملي	۹۲۱۰۸

انتشارات آيدين

انتشارات بانار

تبريز، خيابان شريعتي شمالي، نرسیده به سينما ۲

تلفن: ۳۵۵۳۲۵۹ - فاکس: ۳۵۵۳۰۵۲۳ - ۴۱

Email: Aydin.publication @ Gmail.com

دام نام (تجلی صفات رحمانی و قهاری خداوند در متون نظم

از دوره سامانیان تا قرن هفت با توجه به اوضاع سیاسی و اجتماعی)

رفیقه محمدي

* چاپ اول ۱۳۹۸ تبریز * شمارگان ۵۰۰ نسخه * قیمت ۳۰۰۰۰ تومان

* حروفچینی آیشن کامپیوتر * چاپ و صحافی: ایران هنر

۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۹-۳۷-۶

فهرست مطالب

مقدمه	۹
-------------	---

فصل اول: اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران بعد از شکست ساسانیان

اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران بعد از شکست ساسانیان	۱۵
قیام‌های سیاسی و نظامی تا ظهور یعقوب لیث	۲۰
طاهر بن حسین	۲۱
قیام یعقوب لیث صفار و تشکیل سلسله صفاری	۲۳
دنباله حکومت صفاریان	۲۵
سامانیان	۲۵
پیشینه سامانیان	۲۶
تأسیس سلسله سامانیان (۲۷۹-۲۹۵ ه.ق)	۲۶
نصر بن احمد (۳۰۱ تا ۳۳۱ ه.ق)	۲۶
نوح بن نصر (۳۳۱ تا ۳۴۳ ه.ق)	۲۷
عبدالملک بن نوح (۳۴۳ تا ۳۵۰ ه.ق)	۲۷
منصور بن نوح (۳۵۰ تا ۳۶۵ ه.ق)	۲۷
نوح بن منصور (۳۶۵ تا ۳۸۷ ه.ق)	۲۷
منصور بن نوح (۳۸۷ تا ۳۸۹ ه.ق)	۲۷
اوضاع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایران در دوره سامانیان	۲۸

- ۲۹..... روابط سامانیان با چین
- ۳۰..... روابط اجتماعی در عصر سامانی
- ۳۱..... حکومت‌های تابع سامانیان
- ۳۳..... آغاز حکومت غزنویان
- ۳۴..... محمود غزنوی
- ۳۶..... مسعود
- ۳۶..... عبدالرشید بن محمود بن سبکتکین
- ۳۷..... فرخزاد بن محمود بن محمود
- ۳۷..... ارسلان شاه پسر مسعود سوم
- ۳۸..... یمین‌الدوله بهرام شاه بن مسعود
- ۴۰..... تاج‌الدوله خسروشاه بن بهرام شاه
- ۴۰..... سراج‌الدوله خسروملک بن خسروشاه
- ۴۱..... انحطاط درونی و نظامی غزنویان
- ۴۲..... وضع بغداد و خلفا تا تسلط طغرل یک (۴۴۱ هجری)
- ۴۴..... غلامان و کنیزان ترک
- ۴۶..... وضع دینی ایران
- ۴۷..... آغاز اختلافات مذهبی
- ۴۸..... خوارج
- ۴۸..... شیعه
- ۵۰..... اختلاف در اصول عقاید
- ۵۱..... قَدَرِیّه
- ۵۱..... مُجَبَّره
- ۵۲..... معتزله
- ۵۷..... ایران شرقی در آستانه تهاجمات ترکان
- ۵۸..... نظام‌الملک و اوج قدرت امپراتوری سلجوقیان بزرگ
- ۶۰..... چنگیز و خوارزمشاه
- ۶۱..... چرا چنگیز به غرب آسیا تاخت؟

۶۲.....	روابط چنگیز با خوارزمشاه قبل از حمله به خوارزم
۶۳.....	عوامل و انگیزه‌های که مسیر چنگیز را عوض کرد
۶۴.....	اوضاع سیاسی ایران در قرن ۷.....
۶۵.....	ایلخانان مغول.....
۶۶.....	توسعه علوم در عهد مغول.....
۶۶.....	اوضاع مردم در زمان حمله مغول.....
۷۰.....	تفکر فلسفی اسلامی در آستانه حمله مغول.....
۷۲.....	ادب پارسی در زمان تازش مغولان.....

فصل دوم: صفات جلالی و حمایی خداوند و تجلی آنها در اشعار شاعران از رودکی تا سده هجری با تأثیر پذیری از اوضاع سیاسی و اجتماعی

۸۱.....	رودکی.....
۸۱.....	تجلی صفات خدا در اشعار رودکی.....
۸۲.....	فردوسی و خدای دادگر.....
۸۳.....	تجلی صفات الهی در شاهنامه.....
۸۸.....	ناصر خسرو و خدای خشمگین.....
۸۹.....	تجلی صفات الهی در شعر ناصر خسرو.....
۹۱.....	خیام و خدای توبه‌پذیر و بخشنده.....
۹۶.....	سنایی و خدای رزاق.....
۱۰۵.....	جمال‌الدین و خداوند شفیع و کارگشا.....
۱۰۹.....	فخرالدین عراقی و خدای رفیق.....
۱۱۹.....	سیف فرغانی و خداوند مالک‌الرقاب.....
۱۲۰.....	تجلی صفات الهی در شعر سیف فرغانی.....
۱۲۲.....	نظامی و خداوند رایگان آمرز و فریادرس.....
۱۲۶.....	تجلی صفات الهی در شعر نظامی.....
۱۳۶.....	علت دادگرخواندن شاهان سلجوقی و مدح آنها.....
۱۳۹.....	عطّار و پروردگار قهار.....
۱۵۵.....	نمودهای ظلم و تباهی در شعر عطّار.....

- ۱۶۸..... سعدی و خداوند عزیز
- ۱۶۹..... تجلی صفات الهی در شعر سعدی
- ۱۹۳..... سخن آخر
- ۱۹۵..... منابع و مآخذ

www.ketab.ir

مقدمه

ادبیات هیچ کشوری به درستی شناخته نمی‌شود؛ مگر اینکه اوضاع سیاسی و اجتماعی آن دوره و سامان بدست شناخته و حلّاجی گردد. شاعر و نویسنده، همواره متأثر از زمان و وقایع آن، دست به خلاقیت و آفرینش می‌زند. در ایران و کشورهای اسلامی نه تنها اوضاع سیاسی و اجتماعی بلکه وضعیت دینی و مذهبی و تعارض‌های فرقه‌ای و حاشیه‌ای و نتایج این تعارض‌ها هم در اندیشه و بیان شاعر و نویسندگان تأثیرگذار بوده‌اند.

شکست ساسانیان و دسته‌دسته شدن ایرانیان، تسلط اعراب و تفاخر و خودبینی آنان، نارضایتی ایرانیان و تشکیل گروه‌های مختلفی چون شعبیه، خوارج، ... قیام ابومسلم خراسانی و روی کار آمدن بنی‌عباس، نفوذ ایرانیان به دربار عباسیان، ظهور شاعران متعصب ایرانی چون بشار بن برد طخارستانی، روی کار آمدن طاهر دولیمین و یعقوب لیث صفار و بعد سامانیان و غزنویان و سلجوقیان و خوارزمشاهیان و در نهایت حمله و هجوم قوم مغول، همه از وقایع و حوادثی است که مستقیم و غیرمستقیم بر زبان و ادبیات فارسی تأثیر افکنده‌اند.

در این میان، شاعران دربارها و عصرها، ناچار بودند که خداوندگاران را به سیوة مبالغه‌آمیز بستانند و چشم‌اندازهایی از زندگانی‌شان را که در محور بزم و رزم می‌چرخید، به تصویر بکشند. شاعر ناچار بود به ساز سالارانی بر قصد که به او نان می‌دادند، نانی که گاه در کام شاعر چنان تلخ بود که بارها و بارها در شعرش بازتاب می‌یافت، زیرا شاعر در هراس پیوسته از رقابت، زندگی می‌کرد.

هراس از بی‌مهری‌های خداوندگار، فردای ناپیدا و سالخوردگی و تهی دستی، شاعران دربار را موظف به ستایش اربابان خود می‌کرد. شاعر با شعرهای ستایش‌آمیز در بارعام‌ها، جشن‌های اسلامی و ایرانی، خجسته باد گفتن‌ها، سوگواری کردن در مرگ‌ها، خوار شمردن و سرزنش

دشمن، همراه و همگام خداوندگار بودن در لشکرکشی‌ها و شکارها، شادمان ساختن نشست‌های باده‌گساری با شعر و نمایش، سعی در ابقا و ارجحیت خود داشت.

علاوه بر اینها نیاز دو سوبه‌ای هم بود، دلبستگی شاهان به تبلیغ و بقا در گستره قلمرو قدرتشان و دلبستگی شاعر به آوازه وصله. حال، شعرا و حاکمان برای رسیدن به این اهداف از تمام امکاناتشان استفاده می‌کردند.

شاید تأثیرگذارترین این امکان و ابزار، متوسل شدن به خدا و صفات جمالی و جلالی پروردگار بود که در دنیای شعر و ادب، رقیبی نداشت و شاعر بنا به هدف خود از آن استفاده می‌کرد. نبره‌ها از این نوع را که از راهنمایی و نجات‌بخشی خداوند، طبق خواست خود سخن گفته در زیر دگر می‌کنیم:

«خواجه عبدالملک عصایی از شاعران پارسی‌گوی هندی در کتاب فتوح السلاطین، داستانی آورده که محمود در سپهیان در بیابان، دچار بی‌آبی می‌شوند و شاهنشاه نیمه شب به دعا بر می‌خیزد:

شهنشاه انسدر دل شب نچسار
در آن شب بر ایوان پرور گسار
که از سمت کعبه در آن تیره دشب
کز آن روشنی، مانده شه در شگفت
سپه چون از آنجا دو میلی گذشت
چو آسوده شد خلق تشنه جگر
بلی هر که بندد دلی بر خدای

ره و آب از حضرت حق بخواست
نیایش چنان کرد آن شهریار
یکی روشنائی پدیدار گشت
بس از لطف هادی قیاسی گرفت
یخ در رودباری پدیدار گشت
دیده اند ز آن مرحله پیشتر
ره راست بس به هر دو سرای»

(محمود حکیمی، ستایشگران دین فروش، مجله مکتب اسلام، ۴۷)

تصور بر آن است که در جامعه‌ای با حاکمیت دینی هر گونه تحول اجتماعی، آمد و شد حاکمان و حکومت‌ها، فقر و خشکسالی، آسایش و رفاه، ترس و اختناق و همه و همه از منظر دینی نگریسته و احیاناً توجیه می‌شود. بنابراین می‌توان تصور کرد که تمسک به صفات جمالی و جلالی خدا و تجلی این صفات در متون مختلف و در دوره‌های گوناگون، یکسان نیست و از سوی دیگر بسامد کاربرد این صفات و تجلی آنها در متون هر دوره، نشان دهنده واقعیت‌های حاکم بر اجتماع است.

تجلی صفات و اسمای خدا در تمامی باورها، اعمال و لحظه‌های زندگی دین‌باوران، تأثیر جاری و همیشگی دارد. از همین رواندیشمندان مسلمان از دیرباز در آثار خویش به شیوه‌های

گوناگون، تصویرهای مختلفی از خداوند ارائه داده‌اند و البته در همه این تصاویر، زیربنای فکری و عقیدتی اسلامی، لحاظ شده است.

آگاهی به دوره‌های مختلف تاریخی و حوادث آنها و نیز آشنایی و تحلیل اندیشه و نگاه شاعران، نسبت به آن حوادث با استفاده از ابزار دینی ضروری است. اینکه شعرا از کدام صفات الهی برای پیشبرد اهداف خود و ممدوحانشان استفاده می‌کردند و یا با تأکید بر کدام صفات، مردم را با جامعه و مسایل آن هماهنگ می‌نمودند.

تاریخ نشان می‌دهد که در ایران کم نیستند مواردی که مذهب، وسیله‌ای برای حکومت کردن به شمار می‌رود. این وسیله، گاه مستقیم و گاه غیرمستقیم در فروپاشی یا دوام و بقای حکومت‌ها موثر رده است.

شاعران، رکن تأثیرگذار بودند که با قدرت قلم و بیان خود و گاهی اگر در کنار شاعری، اهل فلسفه و عرفان بودند با انبیا و خود، به نفع یا ضرر حکومت وقت، از خدا و مذهب، الهام می‌گرفتند و در راستای اهدافش، شعرها می‌سرودند. شناخت این لایه پنهان، ضروری است برای اینکه خوانش و مطالعه این آثار و تحسین در عمق و پس‌زمینه آنها خواننده را از قضاوت‌های سطحی و ساده‌انگارانه می‌رهاند و آمیختگی تاریخ سیاسی و اجتماعی را با تاریخ ادبیات، بهتر و روشن‌تر می‌نمایاند.

در این اثر تلاش بر این شده است که نگاه شاعرانه‌ای بیان و شاعران زبان فارسی به این مقوله بررسی گردد و معلوم شود که این ادبا با توجه به شرایط زندگی‌شان، از خدا چه انتظاری داشتند و تأکید بر کدام صفت و اسم او را به صلاح خود می‌دانستند. آنچه مرقوم شده نظر و دیدگاه مؤلف است و البته قابل نقد، مسلماً خوانندگان عام و منتقدان نگاه و نظر دیگر و متفاوت‌تری خواهند داشت.

خوشحال و سپاسگزار خواهم بود که صاحبان اندیشه و قلم این مسوده را به دیده نقد بنگرند.

Rafiqehmohammadi@gmail.com

رفیقه محمدی

تبریز - ۹۷/۷/۵